

Siromak Matija.

Ivan Cankar.

i me več ne pozdravil, ne spoznal. Če sem ga srečal, je hitel prihuljen mimo, pogledal je postrani ter izginil za oglom kakor senca. Hodil je urno, visoko je privzdigal kolena in rame, ovratnik je imel privihan do ušes, klobuk na čelo potisnjen; tako hodijo siromašni reporterji siromašnih časopisov; potikajo se po kavarnah in po skritih krčmah, nihče ne ve, kje stanujejo in od česa živijo; kadar umrje časopis, izginejo za dolgo časa in se nenadoma spet prikažejo, če zasnuje mlad politik novo stranko z radikalnim glasilom. Tak pa je bil Matija in tako je hodil vse odtlej, ko je doživel najbolj čudno zgodbo svojega življenja. Samo dekoracije bom za silo premenil, drugače pa bodi vse, kakor je bilo.

* * *

Peljal se je k svoji nevesti. Vso pot je premišljeval, kako bi rekel in razložil, da bi se izvršila „stvar“ brez sitnosti. Toda premišljevali ni mogel z jasnim razumom in veselim srcem; kajti pokrajina je bila jesensko žalostna, vsa mrtvaška. Na drevju je viselo samo še par rumenih listov, veje so strmele kvišku kakor dolge, gole, črne roke, v nebo proseče; nebo samo pa je bilo sivo, hladno, brezčutno; začel je pršeti droben dež, narahlo je potrkaval na okno kupéja.

„Pa bodi, kakor je Bog razsodil! Rekel bom, razložil bom — nato pa se zgodi karkoli in kakorkoli! Saj je vse določeno in sklenjeno, ostane le še oblika; tista pa se ustvari sama, kakor je pač ura in prilika!“

Tako je ukrenil, pri srcu pa mu ni bilo nič prijetno. Čutil je strahoma, da beseda laže in da je oblika poglobljena stvar in da se edino zaradi te oblike vozi daljno pot skozi žalostno jesensko pokrajino.

Kakor je premišljeval, vseh misli konec je bil vzdih: „Da bi se že vse končalo, pa kakorkoli! Da bi zdajle zatisnil oči, spal,

5*

spal, spal ter se vzdramil šele jutri osorej, ko bi bilo že vse daleč za menoj! Prijetno bi bilo . . . v spominu je celo gnusoba obsoščena!“

Ugledal je rdeče strehe mesteca nad strmim bregom; in preko lic, po vsem životu se mu je polagoma razlival mraz. V srce mu je segla otroška malodušnost; kar je bilo moči v njem, je nenadoma vsa omahnila — kakor da mu je padla na tla pred noge.

„Ko bi se kar vrnil . . . ali ko bi se peljal še malo dalje v tiste lepe kraje? Saj se nikamor ne mudi, saj je jutri še tudi čas . . . in tudi še prihodnji teden! Kar brez vsake pameti sem se bil napotil! Treba je bilo stvar dodobrega premisliti, natanko preudariti; jaz pa kar — hajd na pot! Napisati je bilo treba, vse od prve do zadnje besede, razložiti brez razburjenja, brez bridkosti, solzá in takih reči . . . Glej, saj bi res rajši vso to nemarnost pismeno opravil; misli teko glaje s peresom nego z jezikom . . . meni še celo, ki sem neroden in plašljiv . . . O, da bi vsaj solnce sijalo!“

Vlak se je stresel in ustavil; Matija je stopil na peron. Upognjen je šel, kakor vklenjen hudodelec, in vztrepetaval je; čudno mraz mu je bilo v topli suknji in domislil se je, da je bolan.

„Tak, kakor sem, se napravim na to grenko pot . . . še posteljo bi bil vzel s seboj, zdravnika in apoteko! V krčmo stopim, popijem kozarec gorkega vina . . . resnično, piti je treba! Naj se jezik zapleta, da le strahu ni v srcu!“

Stopil je v krčmo; skozi okno je videl na blatno cesto, na nizke, puste hiše, tiho dremajoče v sivem jesenskem dežju.

„O sveti Matija, moj patron — tukaj sem živel, v tej samoti, ki se je sama sebi pristudila! In tukaj sem še hotel —“

Pil je tako hlastno, da si je spalil ustnice. Vroče vino se mu je razlilo po žilah, planilo mu je v lica. Strah je utonil v meglo, komaj da je še razločilo srce njegovo črno senco; in kakor je senca tonila, so se svetlikali izza megle zmerom jasneje veseli pozdravi iz prihodnosti.

„Zgoditi se mora! Saj pravi Hamlet sam: če se zdaj zgodi, ne zgodi se pozneje; če se ne zgodi pozneje, zgodi se zdaj; in če se zdaj ne zgodi, zgodi se kdaj pozneje . . . Tekle bodo solze, pa naj teko zdaj, da bo opravljeno!“

Ko je prišla ura, da vstane ter se napoti, je tiho vztrepetalo srce, ker je nenadoma razločilo v megli tisto visoko črno senco in ker so plaho ugasovale vesele misli. Ozrl se je po krčmi, pogledal je na ulico.

„Saj ni še čas; tako pusto je in sivo kakor navsezgodaj . . . ni človeka na cesti, še okna, zdi se mi, so zagrnjena . . . V takih gnezdih ne žive ljudje, dokler poldne ne zazvoni . . . Tik pred poldnevom pridem, pa tudi ne zamudim!“

Čakal je, gledal je z mrkim očesom skozi okno in je pil. Zdelo se mu je, da hiti čas, kakor ni hitel nikoli; če se je ozrl na uro, je videl natanko, kako se je premikal kazalec, počasi, enakomerno . . . kakor zlobno in zasmehovaje.

Zaklel je Matija, ko se je vzdignil; v srcu se mu je oglasilo čustvo, podobno sovraštvu, in prikazalo se je temno v mrkih očeh.

„Kaj je bilo. treba te gnusobe! Čemu je potreba, da moram pregaziti ta blatni jarek, predno stopim na čisto travo!“

S hitrimi koraki je šel preko ulice in neprijetno mu je bilo, da je hiša tako blizu . . . „še za najkrajšo misel ni časa, komaj za en stavek!“ Stopil je v vežo, šel je po lesenih, strmih stopnicah, v temnem hodniku je potrkal na duri.

Pozdravil ga je mlad obraz, zardel od radosti.

„Da si prišel! Dolgo si odlašal . . . pa samo da si prišel!“

Pogledala mu je v oči, pa je utihnila, žarka radost v licih je ugasnila.

„Zakaj si hud name?“

„Stopiva v izbo . . . kaj bi v veži!“

Ozrl se je po izbi, po starinskem, okornem pohištvu, po belih zastorih, po svetih podobah v zabledelih pozlačenih okvirih in je za trenotek zatisnil oči. Pozdravila ga je bila preteklost, vsa tiha in lepa, kakor je bila. In pogledal je svojo nevesto: kakor je stala pred njim, se mu je zdela manjša in bolj otroška nego kdaj poprej; in tudi iz njenih oči, plaho vprašujočih, je pozdravljala, vabila in očitala preteklost.

„Kaj ne bi stopil še v svojo izbo? Pripravljena je zate . . . zmerom je bila pripravljena; cvetice so tam in jabolka, kakor si imel rad . . .“

Matija je začutil, da je truden.

„Saj se tukaj lahko pomeniva!“

Sedel je na zofo, ni odložil mokre suknje, klobuk je držal v roki. Ona je stala sredi izbe, strmela je nanj z motnimi očmi.

„Saj razume, saj vse ve, še predno sem govoril!“ ga je izpreletelo.

„Mate!“

Vstal je kakor v nenavadnem strahu in se je pokrtil.

„Francka, pojdiva na cesto . . . v krčmo pojdiva! Tam bova govorila . . . vse si bova razložila . . . brez očitanja . . . Pojdi!“

„Ali ne bi matere pozdravil?“

„Ne . . . rajši ne, zdaj ne . . . pozneje . . . Pojdi!“

Molče si je ogrnila ruto in je šla za njim.

Dokler nista stopila na ulico, nista govorila besede. On je trepetal od srda; srdit je bil nase in nanjo, na dež, ki mu je pršel v lica, na blato, ki mu je cmokalo pod nogami, na vlažne, sive hiše, ki so gledale neprijazno nanj.

„Prokleti dež . . . ob takim vremenu na tako pot! Pod vislice bi šel rajši ob takim vremenu . . . nič hujše bi ne bilo!“

Krčma je bila prazna in mračna. Naročil je gorkega vina; dokler ni bila pred njima steklenica, v prtič zavita, sta molčala in pogled se je plah in nezaupen umikal pogledu.

Točil je, nato je vzdignil kozarec; takrat sta se jasno in dolgo pogledala iz oči v oči; tih strah je bil v njenih, v njegovih tiha bolest.

„Glej, Francka, saj se nisem napravil z lahkim srcem na to pot . . . noge so mi bile od kamena. Desetkrat sem šel k vozu, desetkrat sem se vrnil. Boljše bi bilo, da sem bil stopil kar prvokrat, da sem kar brž opravil . . . manj bi bilo bridkosti, manj očitanja!“

„Zakaj se bojiš besed? Nič ti ne bom očitala!“

Neprijetno mu je bilo, da je videla njegov strah in v strahu njegov greh.

„Kar vse si razloživa, Francka . . . da bo jasno pred nama, kakor je bilo in kakor je zdaj . . .“

„Nič drugega ni treba razložiti, Mate, nič drugega povedati, nego če me imaš rad ali če me nimaš rad. To je vse, Mate!“

Čutil je, da mu gleda naravnost v obraz in da je brala tam ves odgovor — jecljajoče, polrazločne besede bojazljivca in grešnika.

„Ni to vse, Francka . . . Še veliko drugega je treba premisliti in spoznati; midva pa sva živela kakor otroka in sva mislila, da je z ljubeznijo samo vse opravljeno . . .“

„Čemu bi govoril take puste besede, ki so na jeziku, v srcu pa jih ni! Rajši govori neprijazne besede, le da iz srca govoriš! In če ti je težko, pa mi samo roko daj in reci adijo . . . en lep adijo za vsa tri leta, ko sem te ljubila!“

Prebledel je; na srce mu je bilo potrkalo kakor tiha roka, zašepetalo je: „Ne reci!“

„Tudi jaz sem te ljubil!“

Francka se je počasi vzdignila; čisto bled je bil njen obraz, oči pa so bile motne in suhe.

„Vrnila ti bom prstan, Mate; poročno obleko, ki si mi jo kupil, pa bom hranila; pogledala jo bom in jo pobožala, kadar ne bom mogla spati . . .“

Zardel je in oči so se mu zasolzile.

„Ne tako, Francka, ne takih besed . . . ne takega slovesa! Glej, rad sem te imel . . . in še ob tej uri te imam rad! Ampak pomisli . . . vsenaokoli se ozri, ne strmi naravnost, pa boš spoznala, kar sem jaz spoznal! . . . Rada sva se imela, pa sva hodila roko v roki in sva mislila, da sva se napotila naravnost v paradiž . . . jaz pa sem se ozrl in sem spoznal, da sva se bila napotila v brezdno . . . Jaz, popotnik, ki ne vem, kam drži moja cesta, sem bil hudodelec, ko sem te prijel za roko, da bi hodila z menoj . . .“

„Ne razumem te; tako govori, da te bom razumela; nisem učena; ti sam si rekel, da sem otrok, ko si me še rad imel . . .“

„To sem mislil povedati, Francka, da bi morda dan prišel, ko bi ne imela kruha, da bi morda čas prišel, ko bi doma ne imela . . .“

„Vse to sem vedela že prej, Mate, ko si me še rad imel!“

„Vedela si, ali pomislila nisi, da bi bil greh . . .“

Sklonila je glavo, pogledala ga je, nasmehnila se je tiho.

„Kaj, praviš, da je greh?“

Ni ji pogledal v oči, ni odgovoril.

„Pa se posloviva, kakor je božja volja!“

Ponudila mu je roko.

„Saj bom še prišel, Francka, še bom prišel!“

„Nič več ne boš prišel, nikoli več!“

Komaj je slišal njen glas; šepet je bil iz srca, ustnice se niso genile.

„Pa boš včasih pomislil name . . . in takrat Bog s teboj in s tvojo dušo!“

Gledal je za njo, ko je odprla duri; skozi okno si ni upal pogledati. Mirno je stal, kakor da bi poslušal njene korake na blatni ulici, v temni veži, na strmih stopnicah. Zdaj je pač stopila v izbo, s tihim korakom, upognjena; zdaj je pač odprla duri v njegovo izbo, s cveticami okrašeno, zanj pripravljeno; zdaj je pač sedla na zofo, ogrnjena v ruto, kakor je bila . . . Obraz se mu je spačil v zloben smehljaj.

„Dobro smo opravili, vse je šlo gladko, vse po vrsti! Zdaj pa kar v paradiž!“

Ko je stopil preko izbe, so mu bile noge tako težke in okorne, kakor da so hodile ves dan in še vso noč.

* * *

Ob pustem večeru, ko je zunaj naletaval moker sneg, da je bila vsa cesta umazana, brezdanja brozga, je pil Matija v krčmi z bratom v bridkosti. In ker je bil pijan, je pripovedoval sebi in njemu svojo dolgočasno zgodbo.

„Čisto resnično je bil paradiž pred menoj! Poznal sem dekleta, lepega, da se mi je bleščalo v oči, če sem ji pogledal naravnost v obraz. In ni me zašmehovala tisti prvi hip, ko je spoznala . . . moje občudovanje. Zakaj bistro preudari: zgolj občudovanje je bilo! Moje srce me namreč pozna, nevredno cunjo, in si ni upalo zakoprneti med zvezde same . . . Samo enkrat sem ji poljubil roko, pa sem čutil, da sem bil oskrunil svetišče. Morda le zdaj tako čutim — takrat je bilo toliko sreče v meni, da nisem imel časa za očitke in bridkost. Zakaj verjemi: več sreče je v občudovanju nego v ljubezni! . . . In zdaj se okreni v stran, nikar mi v lice ne poglej! V blazni uri sem upal, da pride čas, ko bom sedel ž njo v zlati voz ter se odpeljal naravnost v sveta nebesa. Tako sem upal, brat moj v bridkosti, in nič me ni bilo sram! Solnčil sem se ob njeni strani, strmel sem v svetle zvezde, ki jih je bilo vse polno v njenih očeh, in užival sem na račun prihodnosti sladkost kraljevanja, še predno sem bil kronan . . . Ampak glej, pot do kronanja, do kraljevanja in do zlatega voza je bila zagrajena s plotom. Nizek se mi je zdel in že precej vegast, zato sem sklenil, da ga preskočim. Imel sem namreč ljubico, nevesto sem imel. Mehko gnezdece je bilo tam, prebivališče tihe radosti. Zdaj se spominjam tistih časov in tistega kraja samo, kadar sem pijan; zakaj izmed tistih pijancev sem, ki plešejo, kadar so pijani, in ki ne smejo misliti in se ne spominjati, kadar so trezni. Vse je bilo že domenjeno in pripravljeno, zaročni prstan sem ji bil že dal, celo poročno obleko sem ji bil že kupil, sirotici . . . pa se nenadoma domislil, da sem ustvarjen za kraljevanje in da je treba preskočiti plot. Grem . . . še ob teje pijani uri vidim vsak korak tiste poti, slišim vsako besedo, kakor da si jo zdajle ti govoril! In sem preskočil plot . . .“

Brat v pijanosti in bridkosti se je nasmehnil in je pomežiknil.

„Pa si zakraljeval!“

Siromak Matija je povetil glavo in je bil ves resen in trezen. Iztegnil je roko preko mize, strmel je naravnost v brata, klonil je glavo zmerom niže.

„Ali veš, kaj je rekla, ko sem stal grešnik pred njo? Da bom včasih pomislil nanjo in da se takrat Bog usmili moje duše! . . . In ali veš, da bi zdajle, kakor je pot dolga in strma, po kolenih šel, da bi jo videl? In da jo ljubim s tolikim trpljenjem, kakor je prej nikoli nisem ljubil? Od tiste ure, ko je stala v bridkosti pred menoj in rekla: Bog se usmili tvoje duše! . . . Takrat je ugasnil paradiž, kakor da ga nikoli in nikjer ni bilo!“

„Čemu se ne vrneš?“ je vprašal brat.

„Ali bi se ti vrnil?“

Spogledala sta se preko mize, gledala sta si dolgo v oči in sta molčala.

Jesen.

Solnce, solnce, kaj tak burno žgó
v dneve tihe zlati ti trakovi:
trudno polje, trudni so gozdovi,
več ljubečih rok ne čutijo.

A kdor zdaj jih ljubi in objame,
zadnjo moč in zadnjo kri jim vzame,
da jih zgodnja smrt objela bo.

Solnce, solnce zlato vrh nebá,
sije dalje, sije, nič ne mara;
kakor ogenj silnega požara,
huje še nad poljem plapolá;

kakor mož, ki blazen, brez obzira
ženi, ki mu mrzla v rokah umira,
huje še se v usta ji vsesá.

A. Gradnik.

